

МРНТИ 39.21.02
УДК 433.91.910.1

<https://doi.org/10.51889/1728-8975.2023.75.1.006>

Т.Д. Мырзалы, Қ.Сарқытқан

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ГЕОСАЯСИ ҚАУІПСІЗДІГІН МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Мақалада зерттелетін, сөз болатын ең басты мәселе – Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігі. Оған әсер ететін негізгі факторлардың қандай екендігіне сипаттама берілді. Атап айтар болсақ, еліміздің геосаяси жағдайында, тұрақтылығында, қауіпсіздігінде маңызды роль ойнайтын географиялық, шекаралық, саяси, ресурстық факторларға талдау жасалынды. Соның ішінде шекаралық тұтастықтың маңыздылығына баса назар салдық. Ұлттық қауіпсіздің ұғымына тоқталып, анықтама бере отырып оның еліміздің тұтастығында үлкен роль атқаратындығына тоқталдық. Оған қоса ұлттық қауіпсіздігімізге, Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігіне, оның тұрақтылығына әсер ететін екі үлкен негізгі жағдай – біз шекараласатын екі алып мемлекет: Ресей Федерациясы мен Қытай Халық Республикасы екендігін жаздық. Осы аталған екі мемлекет арқылы төнетін қауіп пен әсер ететін факторларға талдау жасадық. Ең бірінші кезекте еліміздің геосаяси жағдайына баға беріп өттік. Геосаяси қауіпсіздікті тұрақтандыру барысын синофобия және русофобия тұрғысынан да қарастырдық. Еліміздегі русофобия мен синофобия себептерін және таралу аймақтарын, әсер ету деңгейіне тоқталдық. Қай ел болмасын қайда орналасқанына қарай сыртқы саясаты мен ахуалы өзгеріп отырады. Яғни, шекаралас мемлекетте болып жатқан жағдайлар міндетті түрде әсерін тигізеді. Бұл ретте Орта Азиядағы кикілжіңдердің Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігі мен тұрақтылығына әсерін мысал ретінде жазып отырмыз. Сонымен қатар, Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігін мектеп географиясында, атап айтар болсақ - 10, 11-сыныптарда оқыту әдістемесін жетілдіруде қолдануға болатын әдіс-тәсілдердің бірнешеуіне тоқталып өттік. Солардың ішінде геосаяси тақырыптарды ашуда тиімді болатын әдіс ретінде проблемалық оқыту мен дискуссия арқылы оқыту әдісін қарастырдық. Және сонымен қатар картографиялық әдістің де тиімділігін осы тарауда қолдануға болатындығын атап өттік. Мақаланың негізгі мақсаты мектеп бағдарламасындағы геосаясат бөлімінде Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігін синофобия мен русофобияның тарихы мен әсер ету жағдайлары тұрғысында қарастыру. Оған қоса мектеп бағдарламасында геосаясат бөлімін оқытудың әдістемелерін жетілдіру болып табылады.

Түйін сөздер: Геосаясат, геосаяси қауіпсіздік, синофобия, русофобия, стратегия, деморкация, ұлттық қауіпсіздік, миграция.

*Мырзалы Т.Д., Сарқытқан Қ.
Казахский Национальный Университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА В ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

Аннотация

Геополитическая безопасность Казахстана является важнейшим вопросом, обсуждаемым в статье. Описано, какие основные факторы на это влияют. В частности, были проанализированы географические, пограничные, политические и ресурсные факторы, играющие важную роль в

геополитической ситуации, стабильности и безопасности страны. Среди них мы подчеркнули важность целостности границы. Сосредоточив внимание на понятии национальной безопасности и определив его, мы подчеркнули, что оно играет большую роль в целостности страны. Кроме того, мы писали, что двумя основными условиями, влияющими на нашу национальную безопасность, геополитическую безопасность Казахстана и его стабильность, являются два гигантских государства, с которыми мы граничим: Российская Федерация и Китайская Народная Республика. Мы проанализировали риск и влияющие факторы этих двух состояний. В первую очередь мы оценили геополитическое положение страны. Мы рассмотрели процесс стабилизации геополитической безопасности с точки зрения синофобии и русофобии. Мы сосредоточились на причинах русофобии и синофобии в нашей стране, ареалах распространения и уровне влияния. Внешняя политика и положение любой страны меняется в зависимости от того, где она находится. То есть ситуация в приграничном государстве обязательно повлияет на это. В то же время мы пишем пример влияния конфликтов в Центральной Азии на геополитическую безопасность и стабильность Казахстана. Кроме того, мы сосредоточили внимание на нескольких методах, которые можно использовать для совершенствования методики преподавания геополитической безопасности Казахстана в школьной географии, в частности - в 10-х и 11-х классах.

Среди них мы рассмотрели проблемное обучение и метод обучения через дискуссию как метод, эффективный при раскрытии геополитической тематики. И мы также отметили, что эффективность картографического метода может быть использована в этой главе. Основная цель статьи - рассмотреть геополитическую безопасность Казахстана в контексте истории и влияния синофобии и русофобии в разделе геополитики школьной программы. Кроме того, необходимо усовершенствовать методику преподавания кафедры геополитики в школьной программе.

Ключевые слова: геополитика, геополитическая безопасность, синофобия, русофобия, стратегия, деморкация, национальная безопасность, миграция.

*T.D.Myrzaly, K. Sarkytkan
Abai Kazakh national pedagogical university,
Almaty, Kazakhstan*

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING THE GEOPOLITICAL SECURITY OF KAZAKHSTAN IN SCHOOL GEOGRAPHY

Abstract

The geopolitical security of Kazakhstan is the most important issue discussed in the article. It is described what main factors influence this. In particular, geographic, border, political and resource factors that play an important role in the geopolitical situation, stability and security of the country were analyzed. Among them, we emphasized the importance of the integrity of the border. By focusing on the concept of national security and defining it, we emphasized that it plays a large role in the integrity of the country. In addition, we wrote that the two main conditions affecting our national security, the geopolitical security of Kazakhstan and its stability, are the two giant states with which we border: the Russian Federation and the People's Republic of China. We analyzed the risk and influencing factors of these two conditions. First of all, we assessed the geopolitical position of the country. We examined the process of stabilizing geopolitical security from the point of view of Sinophobia and Russophobia. We focused on the causes of Russophobia and Sinophobia in our country, the areas of distribution and the level of influence. The foreign policy and position of any country changes depending on where it is located. That is, the situation in the border state will definitely affect this. At the same time, we are writing an example of the impact of conflicts in Central Asia on the geopolitical security and stability of Kazakhstan. In addition, we have focused on several methods that can be used to improve the methodology of teaching the geopolitical security of Kazakhstan in school geography, in particular - in

the 10th and 11th grades. Among them, we considered problem-based learning and the method of learning through discussion as a method that is effective in disclosing geopolitical topics. And we also noted that the effectiveness of the cartographic method can be used in this chapter. The main purpose of the article is to consider the geopolitical security of Kazakhstan in the context of the history and influence of Sinophobia and Russophobia in the geopolitics section of the school curriculum. In addition, it is necessary to improve the teaching methods of the department of geopolitics in the school curriculum.

Keywords: geopolitics, geopolitical security, Sinophobia, Russophobia, strategy, demorcation, national security, migration.

Кіріспе. Қазіргі әлемдік саясат ғаламдану процесінің қарқынды жүруімен, геосаяси ахуалдың күрделенуімен, тарихи-саяси қайшылықтармен, экономикалық дағдарыстармен, терроризм мен экстремизмнің кең таралуы сияқты халықаралық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлердің көбеюімен ерекшеленіп отыр. Қазақстанның ХХІ ғасырдағы тыныс-тіршілігі мен тұрақты дамуы, ұзақ мерзімді мемлекеттік стратегияларын жүзеге асыруы осындай проблемаларды үнемі ескеріп отыруды талап етеді. Әсіресе, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ерекше маңызға ие. Қазақстандық саяси ғылымның конфликтология саласы бойынша белді маман, профессор Г.Ө. Насимова атап көрсеткендей, қауіпсіздік бөлінбейтін біртұтас ұғым. Бұл - қауіпсіздікке қатысты барлық мәселелер кешенді түрде шешілуі керек дегенді білдіреді. Яғни, ұлттық қауіпсіздікті - мемлекеттіктен, аймақтықты - континенттіктен, континенттікті – жаһандықтан бөлуге болмайды. Бұл, ең алдымен, әлем біртұтас және шоғырлану оның субъектілерінің дамуының басты бағыты болып келеді және қауіпсіздіктің барлық мәселелері өзара тығыз байланысқан, олардың біреуін шешу басқасының алдын ала шешілуін талап етеді [1].

Кең мағынада қауіпсіздік – бұл негізгі құндылықтар мен мүдделерге төнетін қауіп-қатерден қорғалу жағдайы. Көбінесе қауіпсіздікті анықтау кезінде баса назар аударатын жайттар - қаражат пен ұйымдастыру шараларының, мекемелердің, серіктестермен келісімдердің болуы және т.б. Бірақ қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бүкіл кешені қауіптердің сипаты мен ауқымымен анықталады, сондықтан «қауіпсіздік» түсінігі «қауіп-олардан қорғану» ұғымымен саяды. Қауіптердің функционалдық түріне және олардан қорғану құралдарына сәйкес қауіпсіздік әскери, экономикалық, саяси, экологиялық, мәдени, ақпараттық болуы мүмкін [2]. Ұлттық қауіпсіздік мемлекеттік саясаттың негізі болып табылатыны баршамызға мәлім Оны ҚР тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1997 ж. жолдаған «Қазақстан–2030» стратегиялық даму бағдарламасынан-ақ білуге болады. Жолдаудағы 7 басымдықтың ең алғашқысы - ұлттық қауіпсіздік болды. Ұлттық қауіпсіздікті айтқанда елдің тұтастығы, соның ішінде мемлекет аумағының шекарасының тұтастығы басты назарда. Себебі мемлекет аумағы саяси институт ретінде келесі элементтерді қамтиды :

- Саяси-әкімшілік шекаралар.
- Аумақтық билік және бюрократия.
- Территория тұрғындары [9].

Мемлекеттердің геосаяси жағдайы оның саяси, экономикалық, әскери, демографиялық, интеллектуалдық потенциалымен анықталады. Мемлекеттердің геосаяси жағдайына теңізге шығу мүмкіндіктері, қызмет көрсету деңгейінің дамуы, табиғи және минералдық ресурстарының қазіргі жағдайы мен қорлары, құрлықтық және теңіздік шекараларының болуы, климаттық жағдайы, дүниежүзіндегі еңбек бөлінісі мен халықаралық қатынастар жүйесіндегі орны тікелей әсер етеді [3].

Талдау мен нәтижелер. Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне ықпал ететін ең басты сыртқы фактор – үшінші дүниежүзілік соғыс қаупі. Аймақта ірі жанжал бола қалса, екі ірі ядролық мемлекет (Ресей мен Қытай) аралығында жатуы Қазақстан үшін қолайсыз салдарға алып келуі мүмкін. Орталық Азия мемлекеттері арасындағы шешілмеген мәселелердің болуы әскери қақтығыстарға себепші болу қаупі бар. Мемлекеттің геосаяси қауіпсіздігі ұлттық қауіпсіздіктің

бөлігі болып табылады. Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігіне сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді [4].

Ұлттық қауіпсіздікті ішкі және сыртқы деп екіге бөле отырып, сарапшылар (Л.Қ. Бақаев, Е.Т. Қарин, М.Лаумуллин, Д.Мадиярова, т.б.) Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне шынайы қауіп төндіруші негізінен ішкі факторлар болатынын көрсетеді.

Ішкі қауіп төндіруші факторларға: әлемдік талаптан алшақ жатқан экономика, төменгі еңбек мәдениеті, халықтың тұрмыс деңгейінің төмендеуі, демократиялық институттардың дамымағандығы, шенеуніктер мен жекелеген мамандардың кәсіби дәрежесінің таяздығы мен белең алған сыбайлас жемқорлық (коррупция), ұйымдасқан қылмыстың өршуі және оның саяси сипат ала бастауы, шағын қалалардың азып-тозуы, ауылдардың күйзелісі, экологияның нашарлауы, демографиялық дағдарыс және тағысын тағылар [1].

Ішкі факторлардың ұлттық қауіпсіздікте негізгі рөл алатындығын елімізде орын алған соңғы жағымсыз жайттар дәлелдейді. Соның бірі «қаңтар оқиғасы» болды. Осы оқиғаның еліміздегі салдары жайлы мәжіліс депутаты Е.Сайыров : «Қазақстанның геосаяси жағдайы өте күрделі. Екі жағымызда екі алпауыт отыр. Екеуі біздің халқымызға тиесілі жерді ХІХ ғасырда бір рет бөліп алған. "Қасіретті қаңтар" кезінде ең басты мәселе Қазақстан Республикасының территориялық тұтастығы болды. Алматыдағы тәртіпсіздіктер тағы екі-үш күнге созылғанда мемлекеттің институттардың "парша-паршасы" шығып, елдіктен түк те қалмас еді. Басқа аймақтарда да әртүрлі ұрандардың болғандығы жасырын емес. Саяси процестің "ливандық үлгісі", мемлекетті ыдыратудың "югославиялық сценарий", "Ауғанстан тұзағының" ауылдары біз үшін алыс болмай шықты.» осылай бағалаған болатын [5].

КСРО ыдырағаннан кейін халықаралық сарапшылардың көпшілігі Қытайдың Орталық Азиядағы ерекше мүдделері, сондай-ақ аймақтағы жас мемлекеттерге төнетін нақты және ықтимал қауіптер туралы айта бастады. Осы арқылы саяси, экономикалық, демографиялық, әскери, ақпараттық және мәдени салалардағы ықтимал қытайлық қауіптерді анықтауға, сондай-ақ олардың шындық дәрежесін анықтауға тырысады. Енді «қытайлық қауіптің» Қазақстанға әсері мен төндіретін қаупіне келсек. Жоғарыда атағынымыздай біз аспан асты елімен шекаралас болғандықтан ол елдегі болып жатқан қандай да бір келеңсіз жағдайлар бізге әсерін бермей қоймайды. Бірақ көп жағдайда бізге қауіп ол елде болып жатқан жағымсыз жайттардан емес, Қытайдың доминантты саясатынан төнеді. Бірақ Қытай мемлекеті ашықтан ашық ешқашанда қауіп-қатер төндірген емес. Түрлі «күмсақ күштер» мен жобалар арқылы өз ықпалын тигізуде. Бұл қатарға қытайлықтардың мәдени экспансиясы, сауда-саттық қарым-қатынасы, «Бір белдеу, бір жол» стратегиясы сынды бірқатар мысалдар келтіруге болады. Кей жағдайларда Қытайдың жүргізіп отырған стратегиялары мен саясаты қазақ халқы арасында синофобияның өршуіне әкеп соғуда. Бірақ елімізде әзірге синофобияның таралу деңгейі мен аймағы әртүрлі. Оның үстіне синофобиялық көзқарас толық саяси сипатты алған жоқ, тек әлеуметтік сипатта өрбіп жатыр.

Қазақстанның геосаяси жағдайына, оның қауіпсіздігіне еліміз орналасқан Орталық Азиядағы елдер арасындағы күрмеуі шешілмеген мәселелер де өз әсерін берері сөзсіз. (1-кесте) [6].

Қазақстан мен Ресей арасындағы байланыстарда миграцияның ролі басымдық.

Осы ғасырдың басынан бастап Ресейдегі таза халықаралық экономикалық көші-қон үлгісі белгілі бір тенденцияларды көрсетті. Федералдық көші-қон қызметінің мәліметі бойынша, Ресейдегі әрбір бесінші жоғары білікті мигрант сауда қызметімен айналысатын; квота формальдылығын айналып өту оңай болды жұмыс берушінің араласуы арқылы (ол әдетте сол жақтан келген ел иммиграцияға өтініш беруші ретінде және шетелдікке кім кепілдік берді қызметкер жоғары білікті маманның жалақысын алады). Нәтижесінде 2013 жылдан бастап еңбек нарығындағы бұл бұрмалаулар, жұмыс берушілер мен уәкілетті бөлшек сауда бойынша жоғары білікті мамандарды жұмысқа алуға тыйым салынды. ТМД елдерінен келген мигранттар бұрынғыға қарағанда орыс тілін жетік меңгерген және біліктілігі де біршама жақсы болды [10]. Бірақ көп жағдайда заңсыз миграция, гастарбайтерлік орын алуы салдарынан көп қиындықтар туды. Сонымен қатар, Ресей мен Украина арасында болып жатқан соңғы жағдайлар да Қазақстанды

айналмай өтпеді. Шекаралас жатқан еліміз екі ел арасындағы соғыстардың біршама зардабын көруде. Саяси деңгейде болмаса да әлеуметтік деңгейде көрініп жатыр. Бұл өз кезегінде елімізде русофобия деңгейінің өршуіне әкеп соғуда.

Кесте 1 – Орта Азиядағы елдер арасындағы кикілжіңдер

Елдер	Кикілжіңдер
Қазақстан-Өзбекстан	1. Газ тасымалы 2. Аумақтық және шекаралық мәселелер 3. Миграциялық ағымдар 4. Су ағынының режимі
Қазақстан-Қырғызстан	1. Сумен жабдықтауды реттеу 2. Маусымдық еңбек миграциясы 3. Өзбекстаннан келетін газ транзиты 4. Мемлекеттік шекара демаркациясы
Қазақстан-Тәжікстан	1. Есірткі трафигінің өсуі 2. Заңсыз миграция 3. Ресеймен теміржол байланысы
Қазақстан-Түркменстан	1. Каспий теңізі мәртебесі
Өзбекстан-Қырғызстан	1. Газбен жабдықтау 2. Этнотерриториялық қарсылықтар. 3. Экстремизм экспорты.
Өзбекстан-Түркменстан	1. Газбен жабдықтауда тарифтік бәсеке. 2. Ішкі істеріне араласу туралы айыптаулар.
Қырғызстан-Тәжікстан	1. Ислам содырларының агрессиясы. 2. Су ресурсы мәселесі 3. Наркотрафик

Зерттеу материалдары мен әдістер. Мектеп география курсында оқушыларға «Қазақстанның геосаяси қауіпсіздігі» тақырыбын түсінікті әрі өзекті жеткізу үшін бірқатар әдістерді қолданып өтуге болады. Мысалыға, саяси тақырыптарда пікірталас арқылы тақырыпты меңгеру әдістерін қолдануға болады. Соның бірі: «Бұрыштар» әдісі. Мәселені анықтайды. Оның шешу жолын қарастырады. Әр оқушы мәселеге байланысты өз ойын тұжырымдап, бұрыштарға тарқайды, әрбір бұрышта пікірлері ұқсас оқушылар жиналады. Соңында сәйкесінше әр «бұрыш» өз пікірлері мен ұстанымдарын қорғайды. Осы арқылы дискуссия өрбиді. Дискуссия құра отырып оқыту оқушылардың бойында сыни тұрғыдан ойлау дағдысын дамытуға көмектеседі [7].

Оқушыларға геосаясат негіздері мен геосаяси қауіпсіздік тақырыптарында таңдалған мәселені анықтауда, оны шешуде көмектесетін әрі оң нәтиже беретін әдістің бірі - проблемалық оқыту әдісі деп ойлаймыз. Проблемалық оқыту – бұл дамыта оқытудың бір түрі, мұнда оқушылардың өз бетінше жүйелі түрде ізденіс әрекеттері мен дайын ғылыми қорытындыларды түсінуіне басымдылық беріледі. Ал әдістеме жүйесі мақсат қоя білу және проблемалық ұстанымдар негізінде құрылады, білім беру мен оқыту үрдістері білім алушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға бағытталады.

Проблемалық оқытудың дәріс-семинар жүйесінде оқыту үдерісін басқару осы күнге дейінгі оқыту үдерістеріне талдау жасау, берілетін оқу материалдарын және білім алушылардың оқу және болашақтағы іс-әрекетін жоспарлау, оқыту үрдісін тиімді жоспарлау, оған бақылау жасауды үйлестіру, сондай-ақ оқыту нәтижелерін талқылау және түзетулер енгізу арқылы жүзеге асырылады (2-кесте) [8].

Кесте 2 – Проблемалық оқытудың барысы

Р/с	Мазмұны	Оқу іс-әрекеті	Нәтиже
1.	Мәселені ұғыну, қарама-қайшылықты ашу	Проблемалық сұрақтағы жасырын қарама-қайшылықты табу.	Себеп-салдарлық байланысты орнату, ондағы үйлеспеушілікті табу.
2.	Гипотеза құру	Жауап іздеудің негізгі бағытын гипотеза көмегімен белгілеу.	Гипотеза құрастыру.
3.	Гипотезаны дәлелдеу	Гипотезада айтылған болжамдарды дәлелдеу немесе жоққа шығару.	Гипотезаның негіздемесі.
4.	Жалпы қорытынды	Бұрын тұжырымдалған себеп-салдарлық байланыстарды жаңа мазмұнмен толықтыру.	Себеп-салдарлық байланыстар орнату.

Жоғарыда таңдап алынған оқыту әдістері берілген тақырыпқа не мәселеге әртүрлі көзқарастан қарауға көмектеседі.

Қорытынды. Қорытындылай келе, бұл мақалада Қазақстанның геосаяси жағдайы, ұлттық қауіпсіздігі, геосаяси қауіпсіздікке әсер ететін факторларға біршама шолу жасалынды. Мектеп географиясында геосаяси қауіпсіздікті оқыту әдістемелеріне де тоқталдық. Енді бұл тақырыпты қорытындыласақ еліміздің ең негізгі тірегі, елдігіміздің ең маңызды белгісі – ол қауіпсіздік пен тұтастық. Уақыт ағымы бар, әлемде орын алып жатқан түрлі оқиғалар тағы бар, бұлардың барлығы да әлемдік аренада өзіндік орны бар Қазақстанға қай жағынан болса да әсер етпей қоймайды. Біздің ең басты мақсатымыз айналамыздағы болып жатқан негативті жайттардың бізге кері әсерін мейлінше азайтып, өз ішімізде түрлі этнофобтардың теріс түсінігіне шектеу қойып біртұтастығымызды сақтап қалу, әрі ұлтаралық қарым-қатынастарды оңтайландыра түсу. Ол үшін бізге саяси сауаттылық қажет. Және ол мектеп уақытысынан қалыптасу қажет. Біздің мақала тақырыбымыздың негізгі мақсаттарының бірі де осы.

Күтілетін нәтиже.

Қазақстандағы русофобия мен синофобия тарихы халықаралық экономикалық қатынастардың дамуымен байланысты.

Синофобия қазіргі мемлекеттік геосаясат және геэкономикалық тұрғыда өте өзекті тақырып.

Оқушыларға дұрыс геосаяси білімді қалыптастыруда, синофобияны оқытудың әдістемелік негізін құрастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Геосаясат – 2010 жылы Алматы қаласы «Қазақ университеті» баспасында басылып шыққан кітап. Кітап авторы/құрастырушысы – Ә.С. Балапанова, Ә.С. Қайдарова, аударған К.Ж. Таужанова. – 297 б.*

2. *Кулагин В.М. Современная международная безопасность. Учебное пособие. КНОРУС, 2012. – 27 с.*

3. *Сарқытқан Қ., Мурзинова А. Геосаясат және халықаралық экономикалық қатынастар. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Естественно-географические науки», №4(54) 2017 г. – 126 с.*

4. *Каймулдинова К., Абдимананов Б., Абилмажинова С. 11-сынып оқулығы. Мектеп баспасы. – Алматы, 2019. – 288 б.*

5. https://baq.kz/qazaqstannyn-geosayasi-zhagdayy-ote-kurdeli-sayyrov_270391/

6. *Сарсекеев М. Геополитика и конфликт субрегиональных интересов в Центральной Азии. ИАЖ Саясат Policy. №3, 2006. – 47 с.*

7. *Абдурасуллина С.К. Методика развития критического мышления. Профессионал Казахстана, научно-методический журнал. №10(101) 2011 г. – 5 с.*

8. Несіпбек Ә., Карбаева Ш.Ш. Қазақстанның киелі геотарихи құндылықтарын тұрақты даму мақсаттары тұрғысынан оқыту әдістемесі. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Естественно-географические науки», №3(69), 2021 г. – 20 с.

9. Туровский Р.Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений. Гос. Ун-т – Высшая школа экономики. – 2-е изд. – М.: Изд.дом ГУ ВШЭ, 2007. – 399 с.

10. Russia's new concept of the state migration policy until 2025: A reform towards effective policies for international economic migrants? Mihaylova I. Geopolitics, Scopus: History, and International Relations. Издатель: Addleton Academic Publishers. 9(1), pp.176-214, 2017y.

References:

1. Geosayosat — 2010 jılı Almatı qalası «Qazaq wniwersiteti» baspasında basılıp shıqqan kitap. Kitap avtorı/qurastırwshısı — Ä. S. Balapanova, Ä. S. Qaydarova, awdarğan K. J. Tawjanova. 297 b.

2. V.M.Kulagin. Sovremennaiia mejdunarodnaia bezopasnöst. Uchebnoe posobie. KNORUS, 2012. 27s

3. Q.Sarqytqan, A.Murzinova. Geosaiiasat jäne halyqaralyq ekonomikalyq qatynastar. Vestnik KazNPU im. Abaia, seria «Estestveno-geograficheskie nauki», №4(54) 2017 g. 126 s

4. Kaimuldinova K., Abdimanapov B., Abilmajinova S. 11-synyp oqulyғы. Mektep baspasy. Almaty. 2019. 288 b

5. https://baq.kz/qazaqstannyn-geosayasi-zhagdayy-ote-kurdeli-savyrov_270391/

6. M.Sarsekeev. Geopolitika i konflikt subregionälnyh interesov v Senträlnoi Azii. İAJ Saiiasat Policy. №3, 2006. 47 s.

7. S.K.Abdurasullina. Metodika razvitia kritichiskogo myşlenia. Profesional Kazahstana, nausno-metodicheski jurnal. №10, (101) 2011g. 5s

8. Ä.Nesipbek, Ş.Ş. Karbaeva. Qazaqstannyñ kieli geotarihi qüندیlyqtaryn тұрақты даму маqsattary тұрғысынан оқыту әдістемесі. Vestnik KazNPU im. Abaia, seria «Estestveno-geograficheskie nauki», №3(69), 2021 g. 20 s

9. Түровскі R.F. Tsentr i regiony: problemy politicheskikh otnoshenu. Gos. Ыn-t – Vysshaiia shkola ekonomiki. – 2-e izd. – M.: Izd.dom GÝ VShE, 2007. – 399s

10. Russia's new concept of the state migration policy until 2025: A reform towards effective policies for international economic migrants? Mihaylova I. Geopolitics, Scopus: History, and International Relations. Издатель: Addleton Academic Publishers. 9(1), pp.176-214, 2017y.